

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на проф. д-р Дарина Григорова Григорова на тема „Между края на Съюза и началото на Федерацията. Русия в българските дипломатически анализи (1990 – 1999)“, за присъждане на академичната степен „доктор на науките“ по научна специалност 2.2. История и археология, Доктгорска програма „Нова и най-нова обща история“ – История на съвременна Русия с решение на Факултетния съвет на Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ от 15 април 2025 г. и заповед № РД-38-231/07.05.2025 г.

от проф. д-р Искра Баева, преподавателка по съвременна история в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

Кандидатката за академичната степен „доктор на науките“ проф. д-р Дарина Григорова Григорова се представя в конкурса с докторска дисертация на тема „Между края на Съюза и началото на Федерацията. Русия в българските дипломатически анализи (1990–1999), както и необходимите за защитата на доктгоранта документи, публикации и сведения за изследователския път на Дарина Григорова.

1. Лични данни за участничката в конкурса

Проф. д-р Дарина Григорова е родена на 10 декември 1973 г. в София. Тя е възпитаничка на Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, чията основна специалност е завършила през 1996 г. със специализация „История на Русия“ и втора специалност Френска филология, а темата на магистърската ѝ теза е „Изпепелени от партийното слънце: интелигенция и власт в СССР 20-те – 30 те г.“. Тя продължава заниманията си с история на Русия като докторантка от 1998 г., но се връща към историята на XIX в. с темата „Руският либерализъм през 80-те и 90-те години на XIX в.“, която защитава пред Висшата атестационна комисия през 2002 г.

Още преди да защити дисертацията си през 2001 г. Дарина Григорова печели конкурс за преподавател в катедрата по нова и най-нова история в Историческия факултет на СУ. Тя последователно преминава през стъпалата на академичната кариера: главен асистент – 2003 г., хабилитира се като доцент през 2008 г. с книгата

„Евразийството в Русия“, а през 2019 г. е избрана за професор с хабилитационния труд „Империя-феникс. Между съветското минало и евразийското бъдеще“.

Докторската дисертация на проф. д-р Дарина Григорова на тема „Между края на Съюза и началото на Федерацията. Русия в българските дипломатически анализи (1990 – 1999)“ е обсъждана в Катедрата по нова и съвременна история и на основата на положителната оценка на катедрения съвет Факултетният съвет на Историческия факултет е обявил защитата ѝ.

2. Оценка на дисертационния труд

Дисертацията на проф. д-р Дарина Григорова е посветена на един неизследван в българската историография проблем: преходът на Русия от Съветски съюз към Руска федерация и Общност на независими държави, извършен през последното десетилетие на XX в. и представен не само чрез съветско/руска литература и документация, а и чрез информационните и аналитичените документи, изработени от българските дипломати от Министерството на външните работи и на работещите в чужбина.

Дисертационният труд е с внушителен обем от 420 маш. стр., създаден на основата на многобройна изследователска и популярна литература, медийни публикации, мемоарни книги, но и на официални документи и най-вече – на архивни документи от Дипломатическия архив на Министерството на външните работи. Само като илюстрация ще посоча, че става дума за 213 отделни български дипломатически документи от различен характер: аналитични доклади, докладни записки, паметни бележки, стенограми, писма, съобщения, декларации, заявления, справки, меморандуми, сведения, оценки и т.н.; руски архивни документи от Фондация „Александър Яковлев“, Фонд „Горбачов“ и Президентския ценкър „Борис Елцин“ – общо 11; архивни документи от САЩ от Националния архив, Агенцията за национална сигурност и ЦРУ – общо 32; 37 официални документи с различен характер; стенограми от заседания на българския и руския парламент – общо 7; статии от българската и съветско/руската периодика, към които трябва да се добавят и интервютата – общо 126 на брой; 44 мемоарни публикации; изследователски монографии, студии и статии, неизвестно защо дадени в отделни списъци – общо 237, както и 10 непубликувани дисертации.

Структурата на дисертацията на пръв поглед изглежда традиционна, тъй като текстът е разделен на три равномерно разпределени (първите две по 109 с., а третата 116) глави-части според хронологичния принцип, но всяка от подглавите – по две във всяка част, проследяват различни проблеми, а заглавията им показват иновативно-политологичния подход на проф. д-р Дарина Григорова към историческия анализ. Целият текст е разделен на множество подзаглавия, които представят различни аспекти на основните проблеми, направили възможно не само разпадането на Съветския съюз, но и оформянето на новите държавни формирования и сложните им взаимоотношения, както и изключително важната роля на външните фактори в тези процеси.

Проф. д-р Дарина Григорова е формулирала целта на дисертацията си по следния начин: „да изследва процеса на зараждането на съвременна Русия от мовента на разпадането на Съветския съюз (1990-1991) до края на XX век през анализа на българския дипломатически архив на МВнР“, към която добавя и като обект на изследването да представи „българската дипломатическа интерпретация за съвременните процеси в Елцинова Русия, която е уникален аналитично-прогностичен поглед, описван в реално време, според професионалния дипломатически опит и работа на терен“ (с. 6). Още тук мога да заявя, че така формулираните цел и обект са значително по-тесни от текста, който ще последва.

В първата част от своята работа „Фактори за демонтажа на СССР 1990-1991“ проф. д-р Дарина Григорова се е съсредоточила върху променящите се механизми за функциониране на властовата система в Съветския съюз, които в крайна сметка довеждат до разпадането на Съветския съюз. В първата подглава на частта тя ги е представила като „самодееен фактор“, под което понятие разбира събудилата се политическа активност в съветското общество в резултат на намаления властови контрол по време на „перестройката“ на генералния секретар на ЦК на КПСС Михаил Горбачов. Дисидентските движения излизат на преден план по същото време и в другите страни от просъветския Източен блок, но в Съветския съюз те оказват по-голямо влияние върху политическия процес, не само защото част от тях събуждат старите националистически тенденции в многонационалния Съветски съюз, а и защото част от чисто идеологическите движения имат солидна подкрепа в ръководството на КПСС и предизвикват там борба за власт, оказала се разрушителна за свръхсилата СССР. Проф. Дарина Григорова е проследила тези „самодейни организации“ по

следния начин: националните главни чрез интерфронтовете от Балтика и католическият фактор, а идеологическите на основата на разрастването на различните идейни виждания в РСФСР: либерално-демократични, социалдемократически, националистически, шовинистични.

Втората подглава е посветена на българските дипломатически анализи, които са оценени много високо и които до голяма степен съвпадат с тези на авторката, изразявани в нейни публикации и преди да е ползвала тези архивни документи. В тази подглава прави впечатление още нещо, което се среща и в цялата докторска дисертация, а именно да разглежда много повече проблеми, откоркото са заявени в целите на работата или в заглавията. В тази част правят впечатление американските прогнози на основата на документите на ЦРУ. Тук се появява и още една тема, която ще се превърне във водеща в следващите части, тъй като се отразява пряко върху оформянето на Руската федерация – отношенията с Украйна, която също обявява независимост. Авторката отделя на процесите в Украйна достатъчно голямо внимание, което показва задълбочените ѝ познания и в тези сфера.

Втората глава, по-скоро част „„Просветен авторитаризъм“. Руската политическа система (1992-1999)“ следва хронологично първата и отново демонстрира политологично-историческия подход на авторката. В нея проф. д-р Дарина Григорова проследява трудния и изпълнен с кризи, сблъсъци и поврати път към утвърждаване в Руската федерация на властта на Борис Елцин, а и неочакваното му оттегляне, за да отстъпи властта на Владимир Путин. В центъра на първата част от втората глава е сблъсъкът между президентската институция и парламента, преминал през преврат и използване на сила срещу Белия дом (седалището на парламентарната власт) в началото на октомври 1993 г. Това е напълно обосновано, тъй като от разрешаването на този конфликт зависи какъв характер ще добие държавата, родена върху руините на Съветския съюз. На основата на множество сведения и анализ на събитията проф. Григорова е доказала тезата си за „просветения абсолютизъм“ като оценка за властта в Руската федерация. При това тя успява да докаже необходимостта от централизацията на властта чрез предизвикателствата, които среща централната власт от събуждането на регионите и опитите им за присвояване на повече власт – става дума за регионални казуси като Уралския, Сибирския, Татарския и за несъмнено най-важния Чеченския. И в тази част от дисертацията българските дипломатически документи имат място, но то

едва ли може да се сравни с това на многобройните руски изследвания, документи и други публикации.

Като цяло втората глава-част има в значителна степен политологичен характер, тъй като изследва оформянето на специфичните характеристики на руския президентски режим. Той отново е уникален в европейския контекст, също както е било уникално самодържавието в рамките на европейския монархизъм.

Избраният за дисертацията хронологичен отрязък дава възможност на проф. Дарина Григорова да представи не само целия период на управление на президента Борис Елцин, но и организирания преход към новата власт, олицетворявана първо от премиера Евгений Примаков, а после и от премиера, станал първо временен, а после и избран президент Владимир Путин. Изводите от втората глава, посветени на властовия фактор в Руската федерация, показват умението на проф. Григорова да вижда и обяснява еволюцията на силно центпализираната власт от различни гледни точки.

По-различна е темата на третата глава-част „Стратегически дуализъм. геополитическите интереси на Руската федерация (1992-1999)“, тъй като тя е посветена на външната политика на Русия или още по-точно на това как в новите условия руското ръководство се опитва да намери мястото на наследника на Съветския съюз в международните отношения. Независимо че основната тема на тази част е външната политика, и в нея проф. Дарина Григорова е съумяла да подходи теоретично политологически, като за обяснение е потърсила специфични термини като „стратегическа чувствителност“, под което разбира постоянното руско усещане за рискове, което може да оприличим с руската традиция да се чувства като в обкръжена крепост.

И в тази част на дисертацията си проф. Дарина Григорова е принудена да постави външната политика на Руската федерация в по-широката сфера на международните отношения, които точно през 90-те години на XX в. в най-голяма степен се доближават до моноцентрична форма като *Rax Americana*. Немалко място в анализа заемат отношенията на Русия със северноатлантическия пакт и започналото негово разширение в посока Източна Европа, на което тогава руската външна политика реагира сравнително умерено. Въпреки това оформилото се надмощие на Запада в лицето на САЩ и Западна Европа насочва руската външна политика към търсенето на многополюсен свят както и обръщане и към Изтока, свидетелство за което е

възраждането на старата (от първата половина на XX в.) евразийска теза. Любопитно е, че точно в частта, посветена на външната политика се появява позицията и на Руската православна църква в лицето на митрополит Кирил а и на доктрината Русский мир.

Фактологичният материал, който е представен в цялата дисертация, е толкова многоброен и подробен, че той трудно може да бъде обхванат не сам в една рецензия, а и в съзнанието на читателите. Обяснението за това несъмнено е в сложността на процесите в тази необятна държава през това повратно десетилетие.

Независимо от високата ми оценка за дисертацията на проф. Дарина Григорова, тя не означава, че нямам критични забележки или препоръки за подобряване на текста. Основната ми се отнася до ползването на българските архивни документи. В сегашния им вариант те остават напълно анонимни и без дата на изработването им, а това принизява труда и аналитичните умения на българските дипломати. По-дребната ми забележка е за цитирането на архивните документи, в които обозначението „дело“ няма място – то си вътрешно за МВнР, достатъчно е опис и архивна единица, а особеността на този архив е, че няма фондове. Изброяването на тези документи в библиографията също е странно, защото обикновено при посочването на архиви се сочи заглавието на архива, използваните фондове, описи и архивни единици, а не формалните заглавия, които при това не са подредени по нормалния хронологичен начин, а по непонятния азбучен ред на заглавието, това би трябвало да е валидно и за другите архивни документи. Вероятно по недоглеждане Александър Яковлев на три места е назван Николай (с. 25, 26 и 31). Войната, избухнала между Полша и Съветска Русия от 1920 г. в литературата обикновено се представя като Полско-съветска, а не Руско-полска война (с. 46). При представянето на българо-съветските отношения българската част е по-слабо представена – напр. писмото на КС на СДС до председателя на КГБ Вадим Бакатин получателят е посочен поименно, но не и подателят, който би трябвало да е Филип Димитров (с. 91), британският външен министър е Дъглас Хърд, а не Хард (с. 109), Съветска/Руска телевизия се гледа в България от 1965 г., а не от 1990 г. (бел. 899), украинският флаг е синьо-жълт, а не жълто-син (с. 320), Полша, Унгария и Чехия се присъединяват към НАТО през 1999 г., а не през 1997 г. (с. 338).

3. Оценка на научните резултати

Дисертацията на проф. д-р Дарина Григорова „Между края на Съюза и началото на Федерацията. Русия в българските дипломатически анализи (1990 – 1999)“ има приносен характер, тъй като прави анализ и дава самостоятелна оценка на последния период от развитието на Съветският съюз и трудното утвърждаване на Руската федерация през 90-те години. Тя е написана на основата на неизползван първичен изворов материал, каквито са българските дипломатически документи от периода. Авторката е формулирала и убедително защитила редица политологични понятия, за да обясни руските трансформации и сложните отношения на Руската федерация с постсъветските държави и региони, както и руската външна политика.

4. Оценка на автореферата

Авторефератът на дисертацията на проф. д-р Дарина Григорова в обем от 34 страници отговаря на изискванията, тъй като представя целите, изворовата база, структурата на дисертацията, както и шестте публикации по темата, пет от които са в чуждестранни издания.

5. Оценка на наукометричните показатели на проф. д-р Дарина Григорова

Справката за изпълнението на минималните изисквания за голям докторат показва, че тя разполага с 50 т. от Група А, със 100 т. от Група Б, с 210 т. от Група Г отнасяща се до публикациите, където изискването е са 100 т., както и със 120 т. по Група Д, отнасяща се до цитиранията, където изискването е 100 т.

Посочените данни показват, че представеният докторат на проф. д-р Дарина Григорова и останалите ѝ публикации отговарят на изискванията на НАЦИД за присъждане на научната степен „доктор на науките“.

6. Заключение

В заключение, смятам, че докторската дисертация на проф. д-р Дарина Григорова „Между края на Съюза и началото на Федерацията. Русия в българските дипломатически анализи (1990 – 1999)“ е задълбочен труд, който по убедителен и аналитичен начин представя трансформационните процеси в Съветския съюз, които през последното десетилетие на XX в. го превръщат в отделни държави, най-важната от които РСФСР се превръща в Руска федерация, бореща се да получи по-голямата част от

съветското наследство. Значителни части от дисертацията са приносни. Представените допълнителни публикации и авторефератът изпълняват изискванията на закона.

Затова напълно убедено заявявам, че ще гласувам със „за“ за присъждането на степента „доктор на науките“ на проф. д-р Дарина Григорова, към което призовавам и другите членове на научното жури.

9 юли 2025 г.

проф. д-р Искра Баева